

УДК 141.1(093)

Карпенко А.

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії
соціально-політичних і правових наук Донбаського державного
педагогічного університету

«АТЕЇСТИЧНИЙ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ» САРТРА І ГАЙДЕГГЕРА: СПРОБА ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ ДЕКОНСТРУКЦІЇ

У статті розглянуті ключові позиції зв'язку між філософськими проектами Мартіна Гайдеггера й Жана-Поля Сартра. На тлі загальної еволюції поглядів французького філософа окреслено контур трансформації його розуміння Гайдеггерового мислення. Водночас із історико-філософським завданням реконструкції генетичних зв'язків і принципових відмінностей між дискурсами філософів вирішувалося історіографічна задача подолання усталених у вітчизняній науці кліше «атеїстичного екзистенціалізму» і цілої парадигми ідеологічних перекручень, пов'язаних із розумінням екзистенціалізму взагалі. Сартрове прочитання Гайдеггера в термінах картезіанського етологізму та к'єркегорівського гуманізму обмежується топікою революційного Dasein, викарбуваного в аналітиці «Буття і часу». Топіка субтильного Dasein пізнього Гайдеггера залишилася чужою для французького філософа, який прагнув синтезувати екзистенціалізм на основі марксизму.

Ключові слова: екзистенціалізм, буття, суб'єкт, Dasein, історіографія, феноменологія.

Карпенко А.

кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры философии,
социально-политических и правовых наук Донбасского государственного
педагогического университета

«АТЕИСТИЧЕСКИЙ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ» САРТРА И ХАЙДЕГГЕРА: ПОПЫТКА ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕКОНСТРУКЦИИ

В статье рассмотрены ключевые моменты, связывающие философские проекты Мартина Хайдеггера и Жана-Поля Сартра. На основе обобщенной эволюции взглядов французского философа обозначен контур

трансформации его понимания хайдеггеровской мысли. Одновременно с историко-философским заданием реконструкции генетических связей и принципиальных отличий между дискурсами философов решалась историографическая задача преодоления устоявшихся в отечественной науке клише «атеистического экзистенциализма» и целой парадигмы идеологических перегибов, связанных с пониманием экзистенциализма вообще. Сартровское прочтение Хайдеггера в терминах картезианского эгологизма и кьеркегоровского гуманизма ограничивается топикой революционного *Dasein*, разработанного в аналитике «Бытия и времени». Топика слабого *Dasein* позднего Хайдеггера осталась чуждой для французского философа, который стремился синтезировать экзистенциализм на основе марксизма.

Ключевые слова: экзистенциализм, бытие, субъект, *Dasein*, историография, феноменология.

Karpenko A.

PhD in Philosophy, Senior Lecturer of the philosophy, socio-political and law sciences department of Donbas state pedagogical university

“ATHEISTIC EXISTENTIALISM” OF SARTRE AND HEIDEGGER: AN ATTEMPT OF HISTORIOGRAPHICAL DECONSTRUCTION

*The article focuses on the key issues connecting philosophical discourses of Martin Heidegger and Jean-Paul Sartre. On the background of the general evolution of the French philosopher's ideas the contour of transformation of his reception of Heidegger's thinking appears. Besides the historicophilosophical endeavor to reconstruct genetic connections and principle differences between the two discourses an important historiographical task of overcoming the trait clichés of “atheist existentialism” with a paradigm of ideological twists has been undertaken. Sartre's reading of Heidegger was biased by the terms of Cartesian egologism and Kierkegaardian humanism, therefore it was limited by the topic of revolutionary *Dasein* inscribed in the analytics of “Being and Time”. The topic of subtle *Dasein* offered by Heidegger in his later period remained detouched from Sartres philosophical concerns directed at synthesizing of existentialism with Marxism.*

From early on in his career, Sartre's relation to Heidegger's thought was just as important as his intellectual affair with psychoanalysis. The story of Sartre's reading of Heidegger includes the attribution to Heidegger of the title existentialist, which, of course, Heidegger denied. The text that reflects his disavowal is his "Letter on 'Humanism'," which was written in response to a letter, dated November 11, 1946, from a young French philosopher, Jean Beaufret. As we will see, given its title and by Heidegger's own acknowledgment in the text, the "Letter" was written with Sartre's lecture "L'Existentialisme est un Humanisme"

very much in mind. The references to Heidegger in Sartre's lecture are obvious, though unacknowledged for the most part, and Heidegger is mentioned by name only once, as an example (with Sartre) of an atheistic existentialist. The important question now before us is whether Sartre's Heidegger reflects what Heidegger says, to say nothing of what he thought.

The substance of Heidegger's disavowal of existentialism is that it is an incarnation of metaphysical thinking in which human beings are the focal point of reference. By contrast, Heidegger's interest is be[ing]. Although, Sartre freely adopts some of the terminology of Being and Time in Being and Nothingness, we must conclude that Sartre's Heidegger is not one Heidegger himself would recognize. References to "being-in-the-world" and "human reality" [Dasein] notwithstanding, the upshot of Heidegger's thought is lost on Sartre, who sees Heidegger as continuing the tradition of Husserl, a philosopher who figures even more prominently in Being and Nothingness than Heidegger.

A few comments about change in the context of Sartrean psychoanalysis may be in order. They arise from considering an element of the Heideggerian perspective on clinical practice that eluded Sartre and, as such, may shed a bit of light on what the intellectual encounter between the two philosophers might have led to, if Sartre had understood Heidegger's thought as he developed his existential psychoanalysis. When the individual mentioned above was no longer writing, we would say she had changed. For Sartre, however, change is not possible, since each of us is working out the same unifying project embarked on at that critical moment of fundamental decision. We are an uncompleted project—the same project. We do not change, because our project remains the same. On the other hand, for Heidegger, change is possible—thanks to be[-ing], of course, and not to the will or actions of the human being in question.

Keywords: *existentialism, being, subject, Dasein, historiography, phenomenology.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Важко добрати слово, щоб означити сучасність українського суспільства. Коли б це слово було б очевидним, то можна було б прямо побачити й сам референт – точку сходження усіх процесів, що утворюють тотальність суспільного буття, захопленого невідомою хворобою. Нажаль, ані цього слова, ані такого референту ми не маємо. Ця відсутність не є ані причиною, ані метою запропонованого дослідження, а тільки симптомом, що визначить певний контекст, ситуативні конотації думок щодо реставрації екзистенціальної проблематики.

Фактором, що спонукає по-новому поглянути на еволюцію екзистенціального мислення, є відчуття розриву історичного поступального часу. Цей розрив просто змусить суспільство наблизитися до культурного спадку екзистенціалізму. І завдання академічної філософії полягає в тому, щоб надати аудиторії адекватні критерії інтерпретації цього спадку.

Аналіз наукових досліджень. Реставрація вичерпаного інтересу до екзистенціальної філософії є завданням, що вимагає кардинально відмінної

логіки розуміння здійсненої в межах української філософської культури праці щодо засвоєння зазначеної традиції. Той факт, що ми маємо світоглядну дезорієнтацію суспільства в якості одного з ключових чинників поглиблення кризи, є прямим викликом для усталених форм науково-освітнього процесу. Адже достатньо переконливо звучить припущення, що дійсного долучення вітчизняної науки до світового наукового процесу так і не відбулося. Перезавантаження окремих проблем і тем вимагає іншого режиму читання, іншої герменевтики, інших цілей.

Треба визнати, що мейнстрім історико-філософських студій утворюють перекази, відмінні за якістю та глибиною, але поєднані сутнісною жанровою ознакою – канонічною герменевтикою.

Позиція дослідника обмежується цим герметичним жанром, оскільки він змушений працювати в площині розподіленій достатньо позірною категорією «прямої – непрямой мови». Іноді зовсім складно зрозуміти, у чому ж власне полягає саме дослідження, та праця, що має за правилами економіки породжувати додаткову вартість у порівнянні з цінністю самого оригіналу.

Наразі три фігури в українському філософському ландшафті визначають координати гайдеггерознавства – Андрій Богачов, Андрій Дахній і Вахтанг Кебуладзе. У праці А. Богачова «Досвід і сенс» (2011) [7] філософування Гайдеггера розглядається в контексті становлення сучасної філософської герменевтики. У монографії В. Кебуладзе «Феноменологія досвіду» (2012) [11] увага зосереджена на доробку Гайдеггера в загальній справі розгортання феноменологічного проекту.

Найближчим за методологією до філософської історіографії постають праці А. Дахнія [8, 9], у яких відчутна інтенція вийти на мікрорівень дослідження Гайдеггерового тексту. Це прагнення суголосне з цілями даного дослідження, спрямованого на мікрорівень читання Гайдеггерових текстів.

У світовому ж масштабі проблема рецепції Гадеггерового філософування є достатньо розробленим напрямком. Окремо проблема французького читання Гайдеггера досліджується в монографії Тома Рокмора «Гайдеггер і французька філософія: гуманізм, антигуманізм і буття» (1995) [5], монографії Етана Кляйнберга «Екзистенціальне покоління: філософія Гайдеггера у Франції, 1927–1961» (2006) [4] та колективній монографії «Французькі інтерпретації Гайдеггера: незвичайна рецепція» (2008) [3], редакторами якої виступили Девід Петігрю та Франсуа Рафо. Важливі узагальнення щодо Гайдеггерового сліду в історії сучасної французької філософії зроблені Едуардом Берінгом у монографії «Молодий Деріда і французька філософія, 1945 – 1968» (2011) [1].

Важливі узагальнення щодо гайдеггерівської генеалогії ключових ідей Ж.-П. Сартра зроблено в працях Ю. Беспечанського [6], С. Іванової [10], С. Куцепал [12].

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені. Оскільки в більшості попередніх досліджень історико-філософський аналіз зосереджено саме на загальному плані генетичних зв'язків між дискурсами

М. Гайдеггера і Ж.-П. Сартра [13, 14, 15], ці узагальнення не долають установленого з радянських часів кліше «атеїстичного екзистенціалізму», у межах якого Сартр і Гайдеггер поєднуються, знімаючи напругу та протиріччя, що існує між проектами обох мислителів.

Формулювання мети та завдань статті. Мета дослідження полягає в історіографічній деконструкції історикофілософського кліше «атеїстичного екзистенціалізму» як жорсткого означника філософування Мартіна Гайдеггера і Жана-Поля Сартра.

Виклад основного матеріалу. Парадоксальна ситуація перманентної кризи, до якої так звикло наше суспільство, можна інтерпретувати як неможливість або відмову від поглиблення стану до екзистенційного рівня, коли б вибір звівся до елементарного «або – або». Звісно, йдеться про рівень колективних суб'єктів: народу, груп, трудових колективів тощо. Саме це питання щодо надіндивідуальної екзистенції постало проблемним для екзистенціалізму.

«Екзистенціалізм Гайдеггера» – доволі суперечливий означник, який складно прив'язати до конкретного референта, оскільки сам філософ доклав чимало зусиль, щоб проблематизувати цю ідіому. Дивним чином викарбуване в жорнах радянської ідеології кліше «атеїстичного екзистенціалізму» до сьогодні циркулює в академічному обігу. Але фразеологія завжди утворюється в результаті втрати прямого значення. Реконструювати це пряме значення Гайдеггерового екзистенціалізму можна, окресливши два аспекти його дискурсу: зміст експліцитної екзистенціальної теми та генеалогічну траєкторію цієї теми відносно попередників, сучасників і послідовників.

Інтенція до подолання метафізики постала ключовою причиною філософії Гайдеггера. На рівні тексту, скажімо «Буття та часу», горизонтом цієї інтенції поставали фактичне існування людини та деструкція історії філософії. У лекційних аудиторіях ідіосинкразія самого філософа викликала відчуття того, що філософія відбувається прямо тут і тепер. З плином часу Гайдеггер схиляється до більш радикального розуміння цих координат: політична практика, історія буття та партійне функціонерство. Війна та її завершення внесли до життя філософа трагічні корективи. Втративши право викладання, Гайдеггер, тим не менше, здобув нові джерела попиту: теологічні кола та французьку інтелігенцію. Саме ці адресати вписані до прагматичної структури «Листа про гуманізм», що знаменує поворот до «пізнього» Гайдеггера. Горизонтами подолання метафізики тут вже постають поезія та мова, з надр яких мають постати нові божества.

З кожною фазою еволюції філософування Гайдеггера пов'язані тематичні рубрики розуміння. Екзистенціальна проблематика Dasein часів «Буття і часу», політичні контроверзи 30–40-х років, міфопоетика буття та мислення на перетинах четвериці (Geviert) у творчості пізнього періоду життя філософа. Константним елементом первісного сприйняття «Буття і часу» є прагнення «доконкретизувати», спроектовану аналітику фактичності

існування людини. Саме тут екзистенціалізм Гайдеггера в деяких тональностях співзвучний ідеям марксизму. Такі мислителі як Г. Маркузе та Ж.-П. Сартр намагалися розгледіти в дискурсі Гайдеггера суто феноменологічний інваріант повороту філософії до праксису, задекларований К. Марксом.

Такий підхід можна назвати антропологічною диверсифікацією. Ми вважаємо антропологічну константу рецепції філософування Гайдеггера реакційною, оскільки така інтенція йде всупереч проекту Гайдеггера щодо подолання метафізики трансцендентального суб'єкта. Якщо Гуссерль критично поставився до гайдеггерівської версії трансформації феноменології, то Ж.-П. Сартр із захопленням наповнює негативну парадигму категорій Гайдеггерової онтології змістом посткартезіанського волонтаризму.

Згодом під впливом праць Е. Левінаса М. Мерло-Понті актуалізує феноменологічні та комунікативні імплікації Гайдеггерового філософування і долає картезіанські мотиви, започатковані Сартром. З-під екзистенціалістської термінології проступали онтологічні мотиви Гайдеггерового мислення.

Французька рецепція філософування Гайдеггера постає окремим і багато в чому ключовим моментом в історії світового визнання німецького мислителя. Археологічна експертиза мотивів та акцентів у розумінні Гайдеггера, які визначили історично першу апологічну рецепцію його ідей, засвідчує ознаки певного витіснення головної Гайдеггерової теми: питання про буття.

Розуміння специфіки французької філософської культури минулого століття неможливе без ідентифікації трансформацій та констант рецепції Гайдеггера французькою філософською спільнотою. Рецепція Гайдеггерового філософування має ламаний історичний контур. Розуміння Гайдеггера в термінах екзистенціалізму залишалось принципово антропоцентричним і було зорієнтованим на визначення людини як суб'єкта історії.

На початку 30-х років Сартр у найзагальніших рисах апропріює гайдеггерівське вчення про Ніщо. Але дійсний інтерес до Гайдеггера пробуджується напередодні Другої світової війни, коли затребуваними виявляються десидіоністські імплікації Гайдеггерового тлумачення *Dasein*, які аглютинуються Сартровою версією картезіанського суб'єкта.

Саме від Сартра походять доксографічні кліше екзистенціального гуманізму та атеїстичного екзистенціалізму, які укорінилися як форманти диспозитиву рецепції філософування Гайдеггера.

Відома теза Гайдеггера про Ніщо, яке «саме нищить», отримала декілька прочитань. Рудольф Карнап прочитав цю тезу в логіко-позитивістському ключі як наслідок і кричущий симптом хибності філософування, що прагне релятивізувати настанови сцієнтизму та логіки. Сартр сприймає цю тезу як слоган, що резюмує і на філософському рівні висловлює світовідчуття епохи, що переживала міжвоєнну фазу глобальної кризи першої половини минулого століття.

У «Щоденниках однієї війни» Сартр вказує на те, що перше знайомство з доповіддю Гайдеггера «Що таке метафізика?» в 1931 році не призвело до правильного розуміння Гайдеггерової думки. Але треба розуміти, що прозріння щодо ідей німця, яке Сартр пов'язує з початком війни, визрівало у певному ґрунті неправильного розуміння. І досить цікаво було б реконструювати певні контури такої хибної рецепції, яка породить потужний напрямок інтерпретації філософії Гайдеггера.

На думку Е. Кляйнберга, «феноменологічний період» інтелектуальної біографії Сартра не вичерпується впливом Гусерля, у ньому відчуваються і мотиви Гайдеггерової думки: «Тональність роману “Нудота” залишається гусерліанською, оскільки в ньому йдеться про інтеціональність і спостереження феноменів, але його загальний зміст прив'язаний до гайдеггерівських тем закинутості, буття у світі та тривоги від зустрічі з ніщо» [4, с. 124].

У відомому «Листі про гуманізм» (1946) Гайдеггер критично поціновує розуміння екзистенціалізму, запропоноване Сартром. Але роком раніше у власних нотатках записує схвальний відгук про Сартрове тлумачення «Буття і часу» як перший випадок «правильного розуміння» своєї праці. Певний опортунізм шварцвальдівського мудреця є загальновідомим і прикритим для гайдеггеріанців фактом. Найвиразнішим у цьому відношенні залишається епізод із Гусерлем, який також став жертвою «подвійних стандартів» свого амбіційного учня. Упродовж повоєнних десятиліть Сартр переорієнтовує власні пошуки основи екзистенціалізму з феноменології та фундаментальної онтології на марксистську філософію. Онтологічні пошуки пізнього Гайдеггера залишилися поза увагою французького філософа.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Історіографічна деконструкція усталених у вітчизняній науці кліше «атеїстичного екзистенціалізму» і цілої парадигми ідеологічних перекирвань, пов'язаних із розумінням екзистенціалізму дозволяє окреслити питоме поле новітньої історико-філософської уваги до еволюції такого важливого для вітчизняної інтелектуальної традиції спрямування світової філософії. Сартрове прочитання Гайдеггера в термінах картезіанського егіологізму та к'єркегорівського гуманізму обмежується топікою революційного Dasein, викарбуваного в аналітиці «Буття і часу». Топіка субтильного Dasein пізнього Гайдеггера залишилася чужою для французького філософа, який прагнув синтезувати екзистенціалізм на основі марксизму.

Список використаних джерел

1. Baring E. The young Derrida and French philosophy, 1945-1968 / Edward Baring. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 351 p.

2. Bernasconi R. Heidegger and Sartre: historicity, destiny, and politics / Robert Bernasconi // *The Bloomsbury companion to Heidegger* / edited by Francois Raffoul and Eric S. Nelson. – London: Bloomsbury, 2013. – P. 369–376.
3. French interpretations of Heidegger: an exceptional reception / edited by David Pettigrew and François Raffoul. – New York : State University of New York Press, 2008. – 300 p.
4. Kleinberg E. Generation Existential: Heidegger's Philosophy in France, 1927-1961 / Ethan Kleinberg. – Ithaca: Cornell University Press, 2006. – 298 p.
5. Rockmore T. Heidegger and French Philosophy: humanism, antihumanism and being / Tom Rockmore. – New York: Routledge, 1995. – 271 p.
6. Беспечанский Ю. В. Экзистенциализм Ж.-П. Сартра и экзистенция М. Хайдеггера: два представления о гуманизме в европейской философии XX века / Юрий Васильевич Беспечанский // *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. – 2013. – №2 (том 13). – С. 154–157.
7. Богачов А. Досвід і сенс: [монографія] / Андрій Богачов. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 336 с.
8. Дахній А. Деструкція як метод герменевтичної феноменології Мартина Гайдегера / Андрій Дахній // *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. – 2012. – Випуск 15. – С. 29–37.
9. Дахній А. Фактично-історичний вимір досвіду у філософії раннього Гайдегера / Андрій Дахній // *Філософська думка*. – 2011. – №5. – С. 76-88.
10. Иванова С. В. Дискуссия о гуманизме [Электронный ресурс] / Светлана Вениаминовна Иванова // *Преподаватель XXI*. – 2007. – №2. – [Режим удаленного доступа]: <http://www.pan-i.ru/nauchnie-stati/diskussiya-o-gumanizme-zh-p-sartr-i-m-chaydegger.html>
11. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду: [монографія] / Вахтанг Кебуладзе. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 280 с.
12. Куцепал С. В. Французька філософія другої половини XX століття: дискурс із префіксом «пост-» / С. В. Куцепал. – К.: ПАРАПАН, 2004. – 324 с.
13. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / Жан-Поль Сартр; пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. – М.: Республика, 2000. – 639 с. – (Мыслители XX века).
14. Сартр Ж.-П. Дневники странной войны. Сентябрь 1939 – март 1940 / Жан-Поль Сартр; пер. с фр. О. Волчек и С. Фокина. – СПб.: Издательство «Владимир Даль», 2002. – 814 с.
15. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Жан-Поль Сартр; пер. с фр. А. А. Санина // *Сумерки богов*. – М.: Политиздат, 1990. – с. 319-344.

REFERENCES

1. Baring E. (2011). *The young Derrida and French philosophy, 1945-1968*. Cambridge: Cambridge University Press, 351 p.
2. Bernasconi R. (2013). Heidegger and Sartre: historicity, destiny, and politics. In: Raffoul F., ed., *The Bloomsbury companion to Heidegger*. London: Bloomsberry, pp. 369–376.
3. Pettigrew D., ed. (2008). *French interpretations of Heidegger: an exceptional reception*. New York : State University of New York Press, 300 p.
4. Kleinberg E. (2006). *Generation Existential: Heidegger's Philosophy in France, 1927-1961*. Ithaca: Cornell University Press, p. 298.
5. Rockmore T. (1995). *Heidegger and French Philosophy: humanism, antihumanism and being*. New York: Routledge, 271 p.
6. Bespechanskii Y. (2013). Ekzistentsializm Zh.-P. Sartra I ekzistentsiia M. Haidegera: dva predstavleniia o gumanizme v evropeiskoi filosofii [Existentialism of J.-P. Sartre and existence of M. Heidegger: two views on humanism in the European philosophy of the 20th century]. *Vestnik of Southern Ural state University*, Vol. 13, pp. 154–157.
7. Bohachov A. (2011). *Dosvid I sens [Experience and sense]*. Kyiv: Duh I litera, p. 336.
8. Dahnii A. (2011). *Faktychno-istorychyi vymir dosvidu u filosofii rannioho Haidegera [Factic-historical dimension of experience in early Heidegger]*. *Filosofska Dumka*, vol. 5, pp. 76–88.
9. Dahnii A. (2012). *Destruktsiia iak metod hermenevtychnoi fenomenolohii Martyna Haidegera [Destruction as method of hermeneutic phenomenology of Martin Heidegger]*. *Lviv University Herald. Series of philosophical sciences*, Vol. 15, pp. 29–37.
10. Ivnova S. (2007). *Diskussiia o gumanizme [Diskussion on humanism]*. *Prepodavatel-XXI*, [online]. Available at: <http://www.pan-i.ru/nauchnie-stati/diskussiia-o-gumanizme-zh-p-sartr-i-m-chaydegger.html>
11. Kebuladze V. (2012). *Fenomenolohiia dosvidu [Phenomenology of experience]*. Kyiv: Duh I litera, p. 280.
12. Kutsepal S. (2004). *Frantsuzka filosofiiia druhoi polovyny XX stolittia: diskurs iz prefiksom "post-" [French philosophy of the second half of the 20th century: the discourse with prefix "post-"]*. Kyiv: Parapan, p. 324.
13. Sartre J.-P. (1990). *Ekzistentsializm – eto humanizm [Existentialism is a humanism]*. In: *Sumerki bogov*. Moscow: Politizdat, pp. 319–344.
14. Sartre J.-P. (2000). *Bytie i nichto: opyt fenomenologicheskoi ontologii [Being and nothingness: an essay on phenomenological ontology]*. Moscow: Respublika, p.639. [rus]

15. Sartre J.-P. (2002). Dnevnik strannoï voiny. Sentiabr 1939 – Mart 1940 [Diaries of strange war. September 1939 – March 1940]. Saint-Petersburg: Vladimir Dal, p. 814.